

Gabriel B. RD. AN
(Universitatea de Vest din
Timișoara)

Mo tenit sau împrumutat? Despre originea unor termeni istroromâni

Abstract: (Inherited or borrowed? About the Origin of some Istroromanian Words). The study's aim is to investigate from an etymological point of view several words from Istroromanian for which there were offered two categories of etymological solutions: some lexicographical sources support the Latin origin, while others consider those words as borrowings from languages with which Istroromanian came into direct or mediated contact. From the variety of existent cases, the study selects only those words for which it is more plausible or, even certain, the solution of Latin origin, not the borrowing theory. In order to justify the preference for the Latin origin theses linguistic and extralinguistic arguments will be advanced.

Keywords: Istroromanian dialect, borrowings, inherited words, Latin origin, Etymology

Rezumat: Studiul își propune să investigheze din punct de vedere etimologic o serie de cuvinte din vocabularul dialectului istroromân pentru care în literatura de specialitate s-au oferit două categorii de soluții etimologice: unele surse lexicografice susțin moțtenirea termenilor din latină, pe când altele consideră termenii respectivi împrumuturi din limbi cu care istroromâna a intrat în contact (direct sau mijlocit). Din varietatea cazurilor existente, studiul de față selectează exclusiv acele cuvinte istroromâne pentru care este mai plauzibil sau chiar cert soluția moțtenirii din latină, nu ipoteza împrumutului. Pentru a justifica preferința pentru originea latină a termenilor istroromâni analiza se aduc argumente de natură lingvistică și extralingvistică deopotrivă.

Cuvinte-cheie: dialectul istroromân, împrumuturi, cuvinte moțtenite, origine latină, etimologie

Atenția pe care o acordăm fondului lexical de origine latină din istroromân se justifică în actualul context de evoluție a dialectului istroromân, aflat sub presiunea unui cod lingvistic cu care nu este într-o concurență loială, justificată, de altfel, de statutul diferit al celor două idiomuri (istroromâna – graiul local al unei comunități extrem de restrânsă cu descendențe românești vs. limba croată – limba oficială a statului pe teritoriul cărui terțiesc acești vorbitori). Orientarea analizei spre acest strat lexical, ca marcă a stabilității sau instabilității lingvistice – prin potențialul său de dezvoltare sau de regresie – poate fi un indice de diagnosticare a stării prezente a acestui dialect și o cale de prospectare a traseului său viitor.

În demersul de delimitare a fondului lexical istroromân moțtenit apar diverse obstacole, determinate, printre altele, de dificultatea lămuririi originii unor termeni (în unele cazuri) datorită absenței unor argumente fundamentate pentru acceptarea unei singure soluții etimologice, dar și de prezența unor opinii variate cu privire la etimologia unora dintre termenii analizați.

Din aspectele delimitate anterior, în studiul de față avem intenția de a ilustra cel puțin al doilea tip de situație care îngreunează procesul de inventariere și analiză a fondului lexical moțtenit. Astfel, ne propunem să investigăm din punct de vedere etimologic o serie de cuvinte din vocabularul dialectului istroromân pentru care în literatura de specialitate (adică în lucrările cu caracter lexicografic ce conțin și precizări referitoare la originea acestora) s-au formulat două categorii de soluții etimologice:

a) termenul istroromân (i chiar cel existent în celelalte dialectele istorice ale românei sau în româna actual ori în stadii mai vechi ale românei) este *mo tenit din latin* , deci continu un etimon latin prezent în idiom înc din timpul procesului de glotogenez ;

b) termenul istroromân apare în lexicul dialectului prin *împrumut dintr-o limb* cu care istroromâna a intrat în contact într-un moment al evolu iei sale, fie c este vorba de un idiom romanic sau de unul neromanic.

Exist numeroase cuvinte istroromâne încadrabile în această categorie, îns vom selecta doar acele cuvinte pentru care, în urma investiga iei etimologice, se sus ine solu ia mo tenirii din latin , i nu cea a împrumutului. În cazul unora dintre ace ti termeni vorbim despre o oarecare certitudine a solu iei etimologice alese, în cazul altora originea latin este doar mai plauzibil decât ipoteza împrumutului.

ârm s.f. „arm ”

ârm - Byhan 297: $\frac{3}{4}$ Arm , -me (înregistrat de Maiorescu 93 *infra*); PEW 125: $\frac{3}{4}$ rm ; Popovici II 89: *ârm* , pl. -e; **ârma** - Maiorescu 93: ~, pl. *arme*; **ârmi** i **armí** pl. în structura compusului sintagmatic *pórt~ de ârmi* s.f. „portarm ” (**ârmi**: Kova ec, *Eléments* 166: *pórt de ârmi* = fr. „port d’armes”, dar **armí** în Kova ec, *Rje nik* 24: ~ (sud), glosat prin cr. „oružje” = (arm) i ilustrat prin sintagma *pórt~ de ârmi* (sud) = cr. „oružni list” (vezi i Kova ec, *Rje nik* 152 s.v. *pórt*).

Et.:

1. lat. *arma* (Byhan 297; PEW 125; CDDE 90; [DA I 1 s.v.]; Popovici II 89; [DDA 145 s.v. *ârm*¹ „arm ”, „podoab ”]; CDER 412; ILR II 295; [Mih escu 291]; [DEX² s.v.]);

2. împrumut italian (Kova ec, *Eléments* 164), acesta fiind enumerat la categoria italianismelor din clasa numelor de unelte, instrumente i accesorii.

Forma istroromân înregistrat (*ârm*) trimite spre etimonul latinesc datorit prezenței lui *a* rotunjit (*â*), fenomen general în cazul cuvintelor mo tenite ce au în structura lor fonetic un *a* accentuat (nu este exclus nici posibilitatea ca *â* s apar i în împrumturi, în contexte fonetice similare) și datorită desinenței de plural *-e* i nu *-i*, ca în italian . La acestea se adaug caracterul panromanice al termenului latin (vezi ILR II 111) și existența unor corespondenți ai formei istroromâne și în alte două dialecte românești (dr., ar. *arm*). Exist îns în istroromân i cazul utiliz rii unei forme împrumutate. De exemplu, forma *ârmi*, înregistrat doar în sintagma *pórt~ de ârmi*, este neadaptat sistemului lingvistic istroromân. Faptul acesta dovede te c întreaga sintagm este un italianism (vezi Kova ec, *Eléments* 166: it. *porto d’armi*, notat în categoria termenilor care numesc diverse documente din domeniul administrativ, juridic etc.) i c acel plural nu este cel specific termenului mo tenit, ci unui împrumut, preluat compact, prin sintagma italian . Raportarea la italian nu se justific în ce prive te forma de baz a cuvântului (a adar nu are nicio sus inere notarea în clasa italianismelor a ir. *ârm* , glosat prin fr. „armes”, nici ca form de singular, nici ca form de plural – vezi Kova ec, *Eléments* 164), ci doar în cazul sintagmei cu care se nume te dreptul de portarm .

bă~er( ) s.n. (s.f.) „ nur; cordon, br cinar”

bă~er s.n. - Popovici II 91: ~, -u, pl. -e, -le, notat în *bă~eru de furc* = „ața de legat caierul”, *bâiere* are și înțelesul „împletitura cu care se leagă chica”; Pușcariu SI II 64 (după Bartoli): ~, în (J, S); Morariu, *Lu frați noștri* 114: *pocernenca cu roi u baier i gâbir* (J); Bartoli, *Liste (apud Pu cariu SI III 103): bă~er*, form însoțită de precizarea „îl poart numai b trânele” (J); *bă~eru*, cu observația autorului: „dup mult r zgândire” (S); Cantemir 158: ~, -e „baier”; Sârbu-Fr il 190: ~, -e s.n. „br cinar, baier( )”, autorii oferind i un context

ilustrativ: *De jos de ie obruba roi ie i pren a cu le băiere e ă catârț lărj i cu cănița se-n inje.* = „Jos este marginea ro ie i pe aici se încinge cu b ieri i cu brâul.”; Sc rl toiu 307; ALRM s.n. III, h. 997 br cinar (la izmene): *bẵeru de m d'ă te* (J); vezi i ALR s.n. IV, h. 1174; **bẵer** s.n. - Pu cariu SI II 63 (dup Bartoli); Kova ec, *Rje nik* 35: ~, -u s.m. (J), glosat prin cr. „vrpca” (band); **bẵer** s.f. - Byhan 191: ~, -re, glosat prin germ. „Haarflechtband” (atestat de Maiorescu 94 *infra*); PEW 178: ~, glosat prin „Haarflechtband”); CDDE 127: ~ = fr. „ruban” (panglic); CDER 613: *baiere*; ILR II 295; **bẵer** - Maiorescu 94: *baier*, pl. *baiere* „baier” = germ. „Flechtband”, autorul precizând c „se zice numai de câțiva peri împlețiți spre a ține cosițele; de ex.: *pletè perili in baier*”, atestat în Villa-Nova (N); Cihac II 545: ~ = fr. „ruban de queue”.

Et.:

1. lat. *b julus*, -um / *b jula*, -am „cel / cea care poart o greutate, hamal” (CDDE 127; ILR II 295; [DEX² s.v.]; [MDA I s.v.]); lat. *bajulus* ([Graur, *Corrections* 89, pentru REW 886: „*baier*, *baier* viennent de lat. *bajulus*”]; [DDA 190 s.v. *bair* „baier”]; Sârbu-Fr il 190); lat. *baiulus* ([Sala, *Aventurile* 75: „*Baier* ‘iret, panglic, ching’ vine direct din lat. *baiulus*.”]; lat. **baliulus*, pronunțare populară de la *baiulus* (CDER 613); lat. **baiulum* „obiect care poart ceva” ([DA I I s.v. *b iá*]);

2. lat. *varius*, -a, -um = germ. „bunt, färbig” (colorat), prin substantivizarea adjectivului (PEW 178, etimologie preluat i de Popovici II 91);

3. origine traco-dac ([Russu, *Elemente* 101]; [Mih escu 317: *baier* = fr. „cordonnet, ganse” – admite originea traco-dac, dup I.I. Russu]);

4. tc. *bâgh*, *bâghy* „lien, noeud, bande courroie” (Cihac II 545, vezi i Byhan 191, Popovici II 91, unde e preluat etimologia lui Cihac).

Existen a unui termen latin, prezen a unor forme romanice continuatoare ale acestui etimon (cf. it. *baggiolo* „suport, pedestal”, surs. *baila* „sfoar”, piacent. *bazzol* „pârghie” – vezi CDER 613; cf. REW 886, 888) i atestarea cuvântului în cele patru dialecte române ti (ar. *báir* „baier, ir”, dr. *baier* „sfoar, curea de transportat / legat / atârnat obiecte”, megl. *bá̃r* „iret, nur cu care femeile î i leag „tasul” sub b rbie”; (rar) *baier, ir* cu m rgele”, ir. *bẵer*( ) „nur, cordon”) ne permit eliminarea celor dou ipoteze etimologice neromanice (originea traco-dac i cea turc). Dintre cele dou etimoane latine propuse cel mai motivat pare lat. *bajulus*, cu toate c a fost considerat, din punct de vedere etimologic, cu semantism conving tor, dar cu fonetismul mai pu în clar (CDER 613). Evoluția sensului de la „hamal” la „ching” „este posibil i exist i în alte dialecte romanice (în niciun dialect nu se p streaz sensul „hamal”)”¹, schimbarea de înțeles fiind doar aparentă². Evoluția fonetică -iu- > -ie-, considerat mai puțin clară și relevantă de CDER 613 (unde se precizează că „dacă se admite c i intervocalic d > ž, rezultatul ar fi **bajur*, ca *ajuna* < **aiunare* sau ca it. *baggiolo*, care reprezint prima faz a evolu iei rom.”), se explic prin influența verbului (*a*) *îmb iera* „a lega cu chingi” din lat. *imbaiulare* (derivat de la *baiulus*), devenit **imbailare*³.

bericât, **bericâta** s.f. „beregat, gâtlej, faringe”

bericât - Popovici I 121; Kova ec, *Rje nik* 37: ~, -a (S), glosat prin cr. „ždrijelo”; vezi și Frățilă, *Studii* 249, 299: *bericâte*; Sala, *Aventurile* 84; **bericâta** - Popovici II 92: ~, glosat prin germ. „Kehle” (gât); **bericât** - Cantemir 159: ~ „beregat”; **biricœata** - ALR

¹ Sala, *Aventurile* 75-76.

² Vezi CDDE 127.

³ Vezi CDDE 127 i Sala, *Aventurile* 76.

I/I, h. 38: *biricæâta* (J), în note: *biricæâta prinde se m r nca*; CDER 796, unde este preluat probabil forma din ALR.

Et.:

1. lat. *v rucata, derivat de la *verr ca, -am* „neg” (Pu cariu, *Pe marginea c r ilor*, DR, IX, p. 440, *apud* Fr il , *Studii* 249; CDER 796; Fr il , *Studii* 249; Sala, *Aventurile* 84);
2. srb. *berikat*: ([DEX² s.v.], [MDA I: nesigur cf. srb. *berikat*]);
3. gr. * , - , derivat din : ([Diculescu 475]);
4. tc. *boghurlâq, boughurlâq, boghyrtlâq* = fr. „larynx, gosier” ([Cihac II 549], surs etimologic spre care trimite i Popovici II 92).

Observ m c și etimologia acestui termen este incertă. Din cele patru soluții etimologice existente cea mai probabil pare a fi cea propus (numai pentru formele din dialectele românești) de S. Pușcariu și acceptată, ulterior, și de alți lingviști. În explicarea etimonului lat. *v rucata, derivat de la *verr ca, -am* „neg” S. Pu cariu a plecat de la imaginea beregatei scoase din vita t iat , care are ni te ridic turi, astfel c acest organ a putut fi numit *verucata* „cu ridic turi, cu negi”⁴. În ceea ce prive te structura fonetic a termenului dezvoltat din lat. *v rucata în dou dintre dialectele limbii române (dacoromân i istroromân), se constat evoluția lui *v-* la *b-*, fenomen întâlnit în latina vulgar (cf. rom. *b ic , b trân*), menținerea lui *c* în istroromân i trecerea lui la *g* în dacoromân datorit asocierii termenului cu rom. *verig*⁵, iar trecerea lui *e* la *i* se explic prin asimilarea *e - u > e - e*⁶. Ipoteza împrumutului sârbesc este respins de CDER 796 unde se precizeaz c situația ar sta exact invers, mai exact srb. *berikat* ar reprezenta un împrumut din român . Nici celelate dou soluții nu par a explica termenul românesc, cu atât mai mult cu cât în istroromân nu se cunosc împrumuturi turce ti.

că~er / că~er⁷ s.n., s.m. „caier”

că~er - Pu cariu SI II 63: ~ (dup Bartoli); Kova ec, *Rje nik* 45: ~, -u s.n. (N), s.m. (J), glosat prin cr. „hrpa vune, puna preslica (vune iz koje se upreda nit), povjesmo”; Sârbu-Fr il 195: ~, -e; **cĂ~er** - ALR s.n. II, h. 438 caier: *cĂ~er, do~ că~ere* (J); **că~er** - Byhan 236: *kă~er* (atestat de Maiorescu 96: *caier*, pl. *caiere*), glosat prin germ. „Rocken”; PEW 251; Popovici II 95: ~, -u, pl. -rle; Cantemir 160: ~, -e.

Et.:

1. lat. *colarium* = germ. „Rocken” + *-arius* (Byhan 236, cu precizarea c termenul ridic dificult și fonetice în explicarea evoluției sale în română);
2. lat. *carium, din *c r , - re* „a sc rm na lâna” (PEW 251; etimologie preluat i de Popovici II 95; [DA I 2 s.v.]; [DM 54 s.v. *cáir* „caier”]) – etimon cu fonetism dificil de explicat, dup CDER 1284;
3. lat. *caiulus* (< lat. *caia, -ae* „b ț, bătă, ciomag”) ([Giuglea, *Cuvinte* 227]; [Brâncu , *Istoria* 43]; [Mih escu 245]); lat. *cajulus (< lat. *caja*) ([DDA 238 s.v. *cáir* „caier”]); lat. *caiulus* (Sârbu-Fr il 195; Sc rl toiu 307, autoarea trimițând și spre altă soluție etimologică; [DEX² s.v.]; [MDA I s.v.]); etimon respins de CDER 1284, unde se remarc dificultatea fonetic i acceptarea unei confuzii semantice nefire ti între *caier* i *fure* ;
4. lat. *c l rus (CDER 1284, unde se precizeaz c acest cuvânt apare numai în latin în forma *g l rus*, cu sensul de „c ciul de blan cu p rul pe din afar ”, derivat de la

⁴ Fr țilă, *Studii* 249 i Sala, *Aventurile* 85.

⁵ Fr țilă, *Studii* 249.

⁶ Pu cariu, LR II 129.

⁷ Pentru o evoluție fonetică asemănătoare, vezi lat. *baiulus* > ir. *bă~er* ( ).

g lea „coif, casc ; mo , coc de p r”; conținutul semantic al lat. *g l rus* nu trebuie să fie cel de „coif”, ci acela de „coc de p r”, fapt probat și prin raportarea lui *c l rus la posibilul său corespondent gr. *ò* „fle c it”, caz în care putem presupune că a însemnat „mo , ciuf”;

5. element autohton ([Russu, *Elemente* 101: integrat în categoria cuvintelor autohtone sigure care lipsesc din albanez]; vezi și [Fischer, *Latina* 142]);

6. sl. *k³dr* „încrețit” (Miklosich, *Slav. Elem.*, 28); sl. *k³drjav* „încrețit” (Cihac II 37) – soluții etimologice respinse de Byhan 236, CDER 1284).

Etimonul pentru care optăm este lat. *caulus* (< lat. *caia*, -ae „b ț, bătă, ciomag”), pentru a cărei evoluție semantică, contestată datorită acceptării unei posibile confuzii între *caier* și *furc*, reproducem explicația oferită de Cătălina Vătășescu: „Deși în româna actuală *caier* desemnează exclusiv materia textilă pusă în furc, inițial este vorba despre sinecdoacă având ca rezultat în limbile romanice occidentale utilizarea denumirii instrumentului și ca nume pentru materia textilă aflată în el; trebuie evidențiat faptul că nu s-au putut straturi de folosire a cuvântului ca nume al instrumentului de tors și că în limba actuală există urmări de specializare: *caier* se numește materia textilă, iar *furc* instrumentul în care aceasta se pune”⁸.

cr^{TM}st s.f. „creastă (de munte); creastă (de coco)”

cr^{TM}st - Byhan 254: *kr^{TM}st*, -te (atestat de Maiorescu 102 *infra*; Grt. 890 *infra*; Wgd.-Hs.: *kr st*), cu ambele sensuri; PEW 410; Popovici II 102: ~, pl. -e; Popovici I 53: ~, -a, pl. -ele, în punctele de anchetă (3-7); Pu cariu SI II 232; Cantemir 163; Pellis 2992 creastă: *krēsta* (B); ALIr 1325 b) creastă (de sus) la coco : o ~, *do cr^{TM}ste* (S, N); o *cr^{TM}sta*, *do cr^{TM}ste* (Sc, L, B, c, T, Z, M, C); **cr^{TM}st** - Maiorescu 102: *creast*, pl. *creste*; **cr^{TM}st** - Grt. 890: *kr št*, -te (*apud* Byhan 254); Pellis 2992 creastă: *krē ta* (S).

Et.:

1. lat. *cr sta*, -am (PEW 410; CDDE 403; [DA I 2 s.v.]; [REW 2330]; Popovici II 102; [DM 80 s.v. *creast* „creastă de coco”]; [CDER 2549]; [DDA 309 s.v. *creast*]; [Mih escu 188: pentru creastă muntelui/dealului, 265: pentru sensul fr. „cârțe (des gallinacés)]; [DEX² s.v.]; [MDA I s.v.]); lat. *cresta* (Byhan 254);

2. cr. *kresta* (Skok II, 635, *apud* Dahmen-Kramer II 129) este un italianism.

Prezența lui accentuat (< rom. com. *êá* < lat. *é... e/a*) în corpul fonetic al cuvântului istororomân, existența unor forme lingvistice similare în cele patru dialecte românești (dr., ar., megl. *creast*, ir. *cr^{TM}st*) și caracterul panromanice al cuvântului lat. *cr sta* sunt argumente ce susțin descendența latină a termenului istororomân.

e conj. „, i, iar, dar”

e - Maiorescu 104: ~, cu precizarea că se zice mai rar în loc de *i*; Byhan 212: ~ (atestat de WdR., Sl. El., Wgd. I 251, II 1, 3, 3, 10., N. II); PEW 565; Popovici II 108: ~ „, i”; Popovici I 104: ~ „, i”; Pu cariu SI II 93, 261; Morariu, *Lu frații noștri* 9 (S), 63 (N), 68 (Sc), 71 (B), 93 (Gb), 97 (Gd), 98 (L), 107 (J); Pu cariu SI III Glosar 310; Coteanu, *Cum dispărea o limbă* 21; Cantemir 165: ~ „, i”; Kova ec, *Descrierea* 160: ~ „, iar”; Kova ec, *Rje nik* 75: ~ (S, J); Sârbu-Frîl 210: *e*, *i*”.

Et.:

1. lat. *et* (PEW 565; CDDE 530; Popovici II 108; Pu cariu SI II 93; [Rosetti, ILR 162]; ILR II 289: cu întrebare restrânsă (dispărută în megl., mai răspândită în v. dr., pe cale de dispariție în ar. și ir.); [Iv nescu, ILR 167: conjuncția s-a menținut în v. rom. și ar.,

⁸ Călin Vătășescu, *Studii româno-albaneze. Note semantice și etimologice*, București, Editura Academiei Române, 2006, p. 96.

dar a dezvoltat o valoare adversativ]; [Mih escu 172]; Sârbu-Fr il 210; [Sala, *De la latin* 136: pentru forma v. rom. *e*];

2. ven., it. *e* (Byhan 212);

3. cr. *e* (Neiescu, DDI II 129).

Opt m pentru soluția moștenirii termenului și în istroromână (datorită prezenței sale i în alte dialecte române ti – vezi *supra*), cu toate c mediul lingvistic favoriza i însu irea formei italiene sau venețiene.

fó e, fó , fó a s.f. „foaie, frunz ”

fó e - Byhan 217: ~, *fo e* (atestat de N. II, Wgd.-Hs.; Maiorescu 105 *infra*; Grt. 1018: *folya, folyele*; Grt. 267: *foya, foyele*); Densusianu, ILR I 93; Pu cariu SI II 145: ~, pl. *fo* ; Morariu, *Lu frați noștri* 94: (art.) *Donca tu vezut corenu și glavița și iuve cuiit covaci e io vezut-am che s-a dvaiset i pâtru de ie trăs pre fo a de capuza*. (Gb); Bartoli, *Liste (apud Pu cariu SI III 112): o fo e de hrâst, fo ele de hrâstu* (S); *fo e*, ca form admis de informator (Gd); *o fo e* = it. „foglio” (B); *o fo e* (C, L, Sc); *fo a de hrâst, de trs*: tot uro (N); Pu cariu SI III Glosar 310; Cantemir 166: ~, - ; Coteanu, *Premise* II 769; Kova ec, *Rje nik* 80: ~, -a, *fo* , -ile (S, N, Sc, B, Gd), glosat prin cr. „list” i ilustrat prin contextul *cumpîru ratá fó ile* (Sc) = cr. „krumpiru izbijaju listovi”; Pellis 3079 *foglia: fó a* (S), *o-fó e* (B); Pellis 3080 *due foglie: d -f* (B); ALIr 1046 *frunze uscate: u câte fo (o fó e)* (S); *uscâte fó (o fó e)* (N); *uscâte fo (o fó e, o fó a)* (Z, C); ALIr 1726 *frunza copacului: o fó e, do fo* (S), al turi de cuvântul mo tenit *o frún , do frún e; o fó e, do fo* (M, C); **fó** - PEW 628; Popovici II 110: ~, -a, pl. *fo* , -ile; ALIr 1188 *frunz de vi : fó a (o fó , do fó e) de t rs* (N); ALIr 1726 *frunza copacului: o fó , do fo* (N, Z); **fó a** - Sârbu-Fr il 213: ~, *fo* ; Sc rl toiu 288: ~, pl. *fo* ; MALGI, h. 102 *frunz , pl. (i art.): (o) fđo a; (.) fđo , fđólile* (BC); ALIr 1046 *frunze uscate: uscâte fo e (o fó a)* (Sc); *uscâte fo (o fó a)* (L, B, c, T); ALIr 1188 *frunz de vi : fó a (o fó e, do fo) de t rs* (S); *fó a (o fó e, do fo e) de t rs* (Sc, L, B, c, T, Z, M, C); ALIr 1726 *frunza copacului: o fó a, do fo* (Sc, B, c, T); *o fó a, do fó e* (L); **fó** - Maiorescu 105: *foli , folie* „foaie”. **Form. int.: fó ițe** s.f. „frunzuliță” - ALIr 1736 *frunzuli : o fó i , do fó i e* (S, N), în (N), al turi de structura *míca fó* ; **fó ița** - ALIr 1736 *frunzuli : o fó i a, do fó i e* (Sc, L, B, c, T, C); *míca fó i a* (Z, M); derivat de ir. *fó /fó e/fó a* (< lat. *f lia, -am*), cu sufixul diminutival -ițe/-ița.

Et.:

1. lat. *f lia, -am* (din *f lia* n. pl. de la lat. clas. *folium*) (Densusianu, ILR I 93; PEW 628; CDDE 611; [DA II I s.v.]; Mih escu 194; Sârbu-Fr il 213; Sc rl toiu 288); lat. *f lia* (Byhan 217; Popovici II 110; CDER 3441); lat. *f lium* ([REW 3415]; Dahmen-Kramer II 133, dar nu înl tur nici ipoteza împrumutului – vezi *infra*);

2. cf. cr. *folj m., foja f.* (Skok I, 523, Byhan 217, *apud* Dahmen-Kramer II 133).

Cu toate c relev prezența formelor croate apropiate fonetic de cele istroromâne, Dahmen-Kramer II 133 consider posibil mo tenirea cuvântului istroromân din latin , soluție întărită de existența unor forme ce continuă lat. *f lia* în alte dou dialecte române ti: dr. *foaie*, ar. *foa e* (DDA 466: *foá e, 467: *fo* ? s.f. pl. „frunze” < lat. *f lia*, Mih escu 194: ar. *foa e) și de faptul că termenul istroromân reprezintă o noțiune fundamentală în vocabularul uzual al dialectului.

g înd s.f. 1. „ghind ” (sens general); 2. „amigdale”

g înd - Byhan 223: ~ (- în J), *-de* (atestat de N. II; Maiorescu 106 *infra*; Grt. 1030: *glyínd , -de*; Wgd. III 220 *infra*); PEW 714; Popovici II 112: ~, -a, pl. -e; Popovici I 55: ~, -a, pl. *e, -le* în punctele (1-7), ~, -a, pl. -ur, -urle, în punctul (8), 60: ~; Morariu, *Lu frați*

no tri 27: *hrăstu* cu *g inda* (S); Bartoli, *Liste (apud Pu cariu SI III 114)*: *o g ind* (S), ~ (N); Cantemir 166: ~, -e; Petrovici-Neiescu 203: *g indă*, *g inde* (S, N); ALIr 1776 b) *ghind* : *o g ind* , *do g inde* (S, N); **g inda** - Wgd. III 220 (*apud* Byhan 223); Pu cariu SI II 220; Morariu, *Lu frați noștri* 128: *hrastu* i *g indele* (J); Bartoli, *Liste (apud Pu cariu SI III 114)*: *glinda de er* = it. „ghianda”, ~ (Gb, Gd, C, L), *o g inda* al turi de o alt form obținută de la acela i informator – vezi *infra*, *o g inda*, la tineri (B); *o g inda* (Sc); Petrovici-Neiescu 203: ~, pl. *g inde* (C); Fr țilă, *Studii* 248; ALR II MN [6950] *amigdale* i ALRM II, h. 88 *amigdale*: *inda* (sg.) (J); ALIr 1776 b) *ghind* : *o g inda*, *do g inde* (L, Z, M, C); **g inde** - Bartoli, *Liste (apud Pu cariu SI III 114)*: *o g inde* (S); Petrovici-Neiescu 203: *inde*, pl. *indi* „ghind ”; Kova ec, *Rje nik* 84: ~, -a (S, N), tremen glosat prin cr. „șiška na hrastu”, rar cu sensul cr. „žir (na hrastu)”; ALIr 1776 b) *ghind* : *o g inde*, *do g inde* (Sc, B, c, T); **ind** - Maiorescu 106: *ghind* .

Et.:

1. lat. **glanda* din *glans*, -*dis* (Byhan 223, unde se trimite i la o form din italian – vezi *infra*); lat. **glanda* de la *glans*, cu schimbare de declinare (PEW 714; [DA II 1 s.v.]; CDER 3711; Fr țilă, *Studii* 248: lat. **glanda*, -*am*, pentru *glans*, -*ndem*); lat. **glanda* (Popovici II 112; [DM 141 s.v. *g ind* : lat. **glanda*, -*am*]); lat. *glans*, -*dem* cu schimbare de declinare (Densusianu, ILR I 139: lat. *glandem*; CDDE 740; [REW 3778: lat. *glans*, -*ande*]; Petrovici-Neiescu 203); lat. *glans*, -*dis* (Ac. *glandem*, vezi i femininul atestat sub forma *glando*) (Mih escu 197);

2. it. *ghianda* (Byhan 223 noteaz forma italian ca o a doua surs , pe lâng cea latin).

Raportarea termenului istroromân la it. *ghianda* nu se suține, întrucât avem a face cu un cuvânt vechi existent din perioada românei comune, a a cum o dovede te conservarea unei particularit și fonetice arhaice (*g* < lat. *gl*) în toate dialectele române ti sud-dun rene în cazul cuvintelor mo tenite din latin ⁹: ar., megl. *g ind* , ir. *g ind* /*g inde*/*g inda*.

~**asca** s.f. „iasc ”

~**asca** - Pu cariu SI II 64: ~, 238: ~, în limbajul b trânilor (J); Bartoli, *Liste (apud Pu cariu SI III 115)*: ~*asca* = it. „esca per il fuoco”, form însoțită de precizarea „în graiul b trânilor” (J); Mih escu 254: ~ (fr.) „amadou”; ~**asca** - ALR II MN [3860] iasc („amadon”): ~*asca* (J); ~**âsk** - Popovici II 116: ~, -a.

Et.:

1. lat. *sca*, -*am* ([PEW 759]; [CDDE 804]); lat. **sca** ([Densusianu, ILR I 130]; [REW 2913.2]; [DM 153 s.v. ~*âsc*]; [CDER 4247]; [DDA 570 s.v. *âsc*]); lat. *sca* (< *edo*) = fr. „nourriture; appât; esche” (Mih escu 254);

2. cr., slov. *jasika* „plop” (Popovici II 116).

Buna reprezentare a cuvântului latinesc în spațiul romanic și prezența unor forme ce continu acela i etimon i în celelalte dialecte române ti (dr. ~*âsc* , ar. *âsc* , megl. ~*âsc*) sunt argumente ce susțin vechimea termenului și, implicit, originea sa latin .

jurîțe i **jurî e** s.f. „juninc ”

jurîțe - Byhan 396: *urîts* (atestat de Grt. 846, Maiorescu 110 *infra*); PEW 925: *urîts* = germ. „Färsē” (vi ea); Popovici II 118: *jurîțe*, -a, pl. -*ele*; Kova ec, *Rje nik* 230: *žurî* , -a, *žurî* , -*ile* (S), glosat prin cr. „junica”; Fr il , *Cercet ri* 250: ~, pl. *jurîțe*; **jurîța** - Kova ec, *Rje nik* 230: *žurî a*, -e, -*ele* (J); ALIr 1453 mánzatul de doi sau trei ani: *o žurî a*,

⁹ Evoluția grupului consonantic palatalizat *g* la Ø reprezint o inovație posterioară românei comune, specifică dacoromânei: dr. *Øind* .

do *žurí e* - (J); **jurită** - Maiorescu 110: ~, pl. *jurite* „juninc , vac tân r ”; **zurite** - Grt. 846 (*apud* Byhan 396): *zuríts* , -tse; ALIr 1453 mánzatul de doi sau trei ani: *o zurí* , do *žurí* - (S), al turi de un împrumut: *o ~ãlovi* , do *~ãlovi e*; **zurite** - ALIr 1442 Juninca asta are doi ani: o duc la taur: *sta zurí e âre do~ã* : *~o o trag u b c.* (S).

jurí e - Kova ec, *Rje nik* 230: *žurí e* , -a, *žurí* , -ile (N); ALIr 1442 Juninca asta are doi ani: o duc la taur: *ásta žurí e âre do~ã* : *trã u vo la b c.* (J); *sta žurí e âre do~ã* : *trãg vo su b c.* (N); *sta žurí e âre do~ã* : *trãgu-o su b c.* (Sc); ALIr 1453 mánzatul de doi sau trei ani: *o žurí e* , do *žurí* - (N, L, B, T, M, C, Z), în (Z), al turi de un împrumut: *o ~ãlovi* , do *~ãlovi e*; *o žurí e* , do *žurí* - (Sc).

Et.:

1. lat. *i n c(e)a*, -am, din lat. clas. *i nix* (PEW 925: nu se exclude posibilitatea ca forma istroromân s fie rezultatul unei contamin ri cu un termen croat – vezi *infra*); lat. *iunica* (Popovici II 118);

2. contaminare între ir. **jurice* (< lat. *i nix*, -cem) i cr. *júnica* (Byhan 396: forma din istroromân corespunde dr. *juninc* cu schimbarea sufixului sub influența cr. slov. *júnica* = germ. „Färse”; PEW 925: e posibil i o suprapunere între cr. slov. *júrica* + **uric* = (*junic*); CDDE 922; Fr il , *Cercet ri* 258).

Forma istroromân *jurite* se explic mai clar dac avem în vedere posibilitatea ca descendentul unei forme latine s se fi contaminat cu un termen croat activ în teritoriul unde se vorbe te istroromâna: ir. **jurice* (< lat. *i nix*, -cem) + cr. *júnica*. Ipoteza pare s se confirme întrucât unele lucr ri mai recente ce se ocup de lexicul acestui dialect au înregistrat de pe teritoriulul lingvistic istroromân forma necontaminat ir. *jurí e* „idem” (vezi *supra*), care presupunem c s-a dezvoltat direct din lat. *i nix*, -cem.

lârg adj. 1. „larg” (Maiorescu 110; PEW 943; CDDE 950; Morariu, *Lu frați noștri* 28; Bartoli, *Liste (apud* Pu cariu SI III 118); CDER 4712); 2. adj., adv. „deprtat, departe” (Maiorescu 110, Byhan 267, PEW 943, Sârbu-Fr il 222)

lârg - Byhan 267: *lârg* (atestat de Maiorescu 110, Iv. 5, Grt. 412 *infra*; Wgd. II 11, 1. 12, 7: *lârg*), glosat prin germ. „weit”; PEW 943: *lârg* = germ. „breit, entfernt”; *Graiuul nostru* 160: *ma lârg*h ; Popovici II 119: ~, - , -o „departe, larg”; Morariu, *Lu frați no tri* 28: *le fost-a ribar... din mâr lârg*h . (S); Bartoli, *Liste (apud* Pu cariu SI III 118): *lârg* = it. „largo” [sic?] dei vestiti” (J); *nu-~ šrint* , *ie lârg* , *lârg* (S); *lârg* adj. (Gb); *largo* adj. (Gd); *lârg* = it. „largo”, adj. (B); *camizola lârga* (C); *lârg*, f. *lârga* (Sc, N); Sârbu-Fr il 222: *lârg*, -a, -o adj. i adv. „deprtat, departe”, termen ilustrat prin *De oki i lârga de irima* = „[ce e departe de ochi e departe i de inim ” = Ochii care nu se v d se uit ”; **larg** - Maiorescu 110: ~, *larg* , cu ambele sensuri, glosat prin germ. „breit, entfernt”; Iv. 5: *largo*, Grt. 412: *larg*, -g , -gi, -ge (*apud* Byhan 267).

Et.:

1. lat. *largus*, -a, -um „abundent, bogat, mult; generos” (Byhan 267; PEW 943; CDDE 950; [DA II 2 II s.v.]; [REW 4912]; [DM 166 s.v. *larg*]; CDER 4712; [DDA 616 s.v. *lârgu*²]; Sârbu-Fr il 222: lat. *largus*, -a, -um, influen at de it. *largo* „departe”);

2. ven. *largo* (Popovici II 119; Sârbu-Fr il 222: lat. *largus*, -a, -um, influen at de it. *largo* „departe”).

În cazul formei istroromâne analizate, observ m o suprapunere a dou forme cu origini diferite (cea moștenită și cea împrumutată), menținerea reflexului ce continuă etimonul latin fiind favorizat de prezența împrumutului care determină o dezvoltare semantic a cuvântului mo tenit: lat. *largus*, -a, -um, influen at de it. *largo* > ir. *lârg* adj.

óste s.f. 1. „o tire, armat ” (sens general atestat); 2. „r zboi” (Morariu, *Lu fra i no tri* 166; Pu cariu SI II 218, 238; Bartoli, *Liste*, apud Pu cariu SI III 125; Cantemir 174; Petrovici-Neiescu 195; Kova ec, *Rje nik* 139; Mih escu 291; Sârbu-Fr il 244);

óste - Byhan 294: ~ (înregistrat în Sl. El. *infra*), glosat prin germ. „Heer”; PEW 1216: ~ = germ. „Heer”; Popovici II 132: ~, -a = germ. „Heer”; Glavina IV (apud Pu cariu SI III 207): ~, -stile; Morariu, *Lu fra i no tri* 166: („armat ”) *E a lui osta av dela în iaco tare om tota cadav ̄t.* (J), 166: („r zboi”) *E r-a lui dîrjava av osta fost* (J); Pu cariu SI II 218: ~ „r zboi”, 238: ~ „r zboi” (J); Bartoli, *Liste* (apud Pu cariu SI III 125): *oste* = germ. „Krieg”, sl. „vojska”; Cantemir 174: ~ „r zboi”; Petrovici-Neiescu 195: ~ „r zboi” (J); Kova ec, *Différences* 72: ~ cu ambele sensuri; Kova ec, *Rje nik* 139: ~ -a, echivalent cu (*vó̄sca*), glosat prin cr. „rat”; Mih escu 291: ~ (J), „armée”, dar i „guerre”; Sârbu-Fr il 244: ~ „r zboi, oaste”, autorii oferind un context ilustrativ pentru sensul „r zboi”: *Dintre oste-av scapav it.* = „Am fugit de la r zboi.”; ALR s.n., IV, h. 964 armat : *osta; oste*, dar i împrumutul *drjâla* (J); **ósta** - Sl. El. (apud Byhan 294): ~ în (J).

Et.:

1. lat. *h stis*, -em „str in, du man” (PEW 1216; CDDE 1278¹⁰; [DM 311 s.v. *œásti*]; [DA VII 2]; Mih escu 291); lat. *h stem* (CDER 5753); lat. *h stis* (Byhan 294, dar timite și spre o altă soluție etimologică – vezi *infra*; Popovici II 132; [DDA 803 s.v. *oáste*]; ILR II 300; Sârbu-Fr il 244);

2. it. *oste* (Byhan 294 trimite la cuvântul italian *f r a* face vreo nuanțare referitoare la sensul formei istroromâne; Sârbu-Fr il 244 trimit la termenul italian *oste*¹¹ pentru sensul de „r zboi” al cuvântului istroromân, în eles actualizat în expresiile *bandire l’oste* „a declara r zboi”, *stare de oste* „a face r zboi cuiva”).

Analizând soluțiile etimologice propuse constatăm că termenul istroromân poate fi considerat mo tenit, îns , prin actualizarea sensului „r zboi”, trimite i la împrumutul italian. Pe de alt parte îns , Kova ec, *Différences* 72 precizeaz c *óste*, cu ambele sensuri, „r zboi” i „armat ” este cunoscut doar la (J). În această localitate, ca sinonim al lui *óste* este folosit, uneori, i cuvântul *vó̄sca* (cu ambele sensuri deci: „armat ; r zboi”). Este foarte probabil ca dubla semnifica ie a ir. *oste* s se datoreze, precizeaz lingvistul de la Zagreb, influen ei cuvântului akavian corespondent *vojska* sau, cel pu in, ca men inerea sensului vechi (atestat în limba veche i în alte limbi romanice) s fi fost facilitat de sensul cuvântului akavian men ionat.

Formele din celelalte dialecte române ti (dr. *oaste* „armat ”, înv. „r zboi”, ar. *oaste* „armat ” – vezi DDA 803; megl. *œásti* „oaste” – vezi DM 311) motiveaz raportarea cuvântului istroromân la lat. *h stis*, -em, îns cel de-al doilea sens, cel de „r zboi”, este fie rezultatul suprapunerii cuvântului mo tenit cu termenul italian *oste*, fie un calc sub influența împrumutului croat *vó̄sca*, existent în istroromân , unde e folosit cu ambele înțelesuri.

p nz , p nza s.f. „pânz ”

p nz - Byhan 317: *p nz* (atestat de Maiorescu 116, Sl. El. *infra*; Grt. 368: *p nz* , -ze), glosat prin germ. „Leinwand”; PEW 1323; Popovici II 134: ~, -a, cf. *p nza de keme i de pau in* „p ianjen”; Bartoli, *Liste* (apud Pu cariu SI III 127): ~ (S), *p nz* = it. „tela” (N); Cantemir 174: ~, -e; **p nza** - Sl. El. (apud Byhan 317): *p nza* în (J); Bartoli, *Liste* (apud

¹⁰ CDDE 1278: „semnificațiunea românească î...i se explic prin întrebuițarea lui *hostis* cu înțelesul «armée ennemie»; mai târziu înțelesul s-a generalizat, evoluând spre acela de «armée»”.

¹¹ Vezi i Devoto 1345: it. *oste*² s.m./s.f., arh. i lit. ‘L’esercito nemico o anche, semplicemente, esercito; p. ext., accampamento, campo di battaglia, guerra: *andare a ~; fare ~*’.

Pu cariu SI III 127): *p nza* (J, S); ~ (Gb, Gd, B, C, L, Sc); **p nza** - Kova ec, *Rje nik* 143: ~ (J), glosat prin cr. „platno” i ilustrat prin contextul *bilí p nza* = cr. „bijeliti platno”; Sârbu-Fr il 248; vezi i Pellis 675 tela di lino: *p-n a* (J); Pellis 676 tela di cotone: *p-n a ma-fîna* (J), *pⁿ a* (B); **p nz** - Maiorescu 116: *pêns* ; **p nja** Bartoli, *Liste (apud Pu cariu SI III 127)*: *p nža*, ca variant fonetic obținută de la alți informatori (S).

Et.:

1. lat. **pandia*, -am, din *pand re* „a desface, a întinde” (PEW 1323; [REW 6190]; [DDA 857 s.v. *pîndz*]; Mih escu 248); lat. **pandia* (etimon preluat i de Popovici II 134; [DM 228 s.v. *p³nz*]; Dahmen-Kramer I 253; Sârbu-Fr il 248); lat. **pandea* „es tur ” (CDER 6400: probabil rezultat din încruci area lui *pannus* „bucat de stof , fâ ie, cârp , ve mânt” cu *brandeum*); etimologie îndoielnic dup Graur, *Corrections* 108;

2. lat. *pansa* „cea care umbl cu picioarele desf cute, cr c nat ” (Byhan 317);

3. element tracic (G. Pascu, *Dictionnaire étymologique macédo-roumain, I Les éléments latins et romans*, Bucure ti, 1924, p. 191: tracul *penza*; cf. [Russu, *Elemente* 31, 101]) i [Rosetti, ILR 188, unde se consider c termenul are „origine nelatin ”]; etimologie respins de CDER 6400.

Din cele trei soluții etimologice propuse, consider m c cea mai puțin vulnerabilă este cea care raporteaz termenul din limba român (existent în toate cele patru dialecte ale sale: dr. *p nz* , ar. *pîndz* , megl. *p³nz* i *p ndz* în Țárnareca, ir. *p nz* , *p nza*) la forma latin neatestat **pandia*, -am, dezvoltat din lat. *pand re* i continuat exclusiv în român (vezi REW 6190). Lat. *pansa* nu explic nici formal, nici semantic forma istroromân pentru care a fost propus ca etimon, iar leg tura cu un element preroman (tracic) a fost insuficient explicat .

sâp s.f. „sap ”

sâp Byhan 346: *s³ap* (atestat de Maiorescu 121 *infra*), glosat prin germ. „Hacke”; PEW 1512: *s³p* ; Cantemir 179: ~, -e; **sâpa** - Sârbu-Fr il 270: ~, -e; Sc rl toiu 291: ~, pl. -e; **sâp** Maiorescu 121: ~, pl. *sape*, glosat prin germ. „Hacke”.

Et.:

1. lat. *sappa*, -am (Densusianu, ILR I 134; PEW 1512; [REW 9599: lat. *zapp-*]; [DM 257 s.v. *sáp*]; [Pu cariu LR I 357]; CDER 7427; [DDA 915 s.v. *sáp*]; [ILR II 306]; [DA X 1 s.v.]; Mih escu 261; [DEX² s.v.]; Sârbu-Fr il 270; Sc rl toiu 291; [MDA IV s.v.]);

2. cf. it. *zappa* i cr. *capa* (Byhan 346 trimite la compararea cuvântului din istroromân cu forma italian i cu cea croat).

Pe lâng concordanța formală și semantică dintre termenul analizat și cuvântul latinesc, atestarea unei forme pentru fiecare dintre cele patru dialecte istorice ale românei (dr., ar., megl. *sáp* , ir. *sâp*) reprezint un argument ce permite considerarea acestor reflexe lingvistice drept continuatoare ale lat. *sappa*, nefiind astfel necesar nici pentru ir. *sâp* raportarea la forme similare din italian sau croat .

scórțe, scórța s.f. „scoar , coaj (de pâine / m m lig , de fruct, de ou)”

scórțe - Byhan 340: *skórts* (atestat de Maiorescu 121 *infra*), glosat prin germ. „Rinde”; PEW 1557: *scorts* ; Cantemir 179: ~, -e; Coteanu, *Premise* II 771; **scórța** - Pu cariu SI II 238: ~, p strat la (J); Bartoli, *Liste (apud Pu cariu SI III 133)*: *hlebu far de scor a* (J); Kova ec, *Rje nik* 173: ~ (J), glosat prin cr. „korica” i ilustrat prin contextul lingvistic *m éz u și scórța de p re* = cr. „meko (sredina) i kora od kruha”; ALR s.n. II, h. 607 scoar (de copac) i ALRM s.n. I, h. 414 scoar (de copac): *scor a* (J); ALR s.n. II, h. 608 cojesc (lemnele): *scor a lupí* (inf.) (J); ALRM s.n. III, h. 925 coaja (de pe m m lig): *scor a de polénta* (J); Pellis 877 guscio dell'uovo: *k órza* (J); Pellis 886 crosta del pane:

sk órza (J); Pellis 1973 buccia d'arancia: *skórza* (J); Pellis 1986 guscio della noce: *sk òrza* (J); Pellis 3075 corteccia: *k òrza* (J); **scórtă** Maiorescu 121: ~, pl. *scorțe*.

Et.:

1. lat. *sc rtea*, -am¹² „(hain) de piele” (Densusianu, ILR I 110; PEW 1557; [REW 7742]; [Rosetti, ILR 373]; CDER 7587: lat. *scortea*, confundat cu lat. *cortex* „coaj ”; [Iv nescu, ILR 130]; [DA X 2 s.v.]; Dahmen-Kramer I 267: „it. *scorza* non esiste in croato; la voce istroromena sară dunque una parola ereditaria”; vezi i Dahmen-Kramer II 117);

2. it. *scorza* (Byhan 340; Dahmen-Kramer II 117, unde este preferat ipoteza împrumutului, dar nu se exclude nici ipoteza mo tenirii din latin).

Faptul c termenul istroromân a fost înregistrat doar în graiul istroromân de nord, adic cel vorbit în (J), grai mai conservator și în care influența italian direct s-a putut exercita mai greu, precum i lipsa it. *scorza* ca împrumut în croat ar putea motiva raportarea cuvântului istroromân la lat. *sc rtea*.

víper s.f. „viper ”

víper Byhan 381: ~, în (J) (atestat de N. II); Popovici II 164: ~, în punctul de anchet (8), dup Nanu; PEW 1904.

Et.:

1. lat. *v p ra*, -am (PEW 1904; CDER 9286; [DDA 1112 s.v. *vípir (din care deriv ar. *nvipirédz* : lat. *vipera*); [Mih escu 199]; [DEX² s.v.]; [DA s.n. XIII 2 s.v.]; [Sala, *De la latin* 87]; [MDA IV s.v.]); în ILR II 125 etimonul latin este încadrat în categoria cuvintelor panromanice, cu excepția românei¹³;

2. it., ven. *vipera* (Byhan 381; Popovici II 164).

Faptul c forma istroromân a fost înregistrat doar în graiul nordic al acestui dialect – i aici cu un num r de atest ri extrem de mic – motiveaz considerarea termenului drept continuator al lat. *v p ra*, întrucât formele mo tenite sunt mai bine conservate în istroromâna de la (J), iar împrumuturile din italian sunt, în general, mai rare.

z^{TM}m, **z^{TM}ma** s.f. „zeam , sup ”

z^{TM}m - Popovici II 167: ~, -a; Morariu, *Lu frați noștri* 32: *Mai mánche z ma, za sorbi*. (S), 57: *Aflât-a pre og i te p re i vir i cárne copt i z m [...]* (S), 87: *[...] i vreda lu mãm scuh it z ma [...]* (B), 90: *z m de lemun* (B), *La ce pote fi coristn zema de lemun?* (B), 117: *bura z ma* (J); Cantemir 187; Kova ec, *Rje nik* 224: ~, -a (sud), glosat prin cr. „juha”; ALIr 602 a) sup : o **z^{TM}m**, do **z^{TM}me** (S, N); **z^{TM}me** - Byhan 390: **z^{TM}me**, *zám e* în (J) (atestat de N. II; Maiorescu 130, Iv. 8 *infra*), glosat prin germ. „Suppe, Fleischbrühe”; **z^{TM}ma** - Pu cariu SI II 238: ~, p strat la (J); Bartoli, *Liste (apud Pu cariu SI III 141)*: *asta ž ma ~e t mna* (J); Kova ec, *Rje nik* 224: ~ (J); Sc rl toiu 294; ALIr 602 a) sup : o **z^{TM}ma**, do **z^{TM}me** (J, Sc, L, B, c, T, Z, M, C); vezi i ALIr 718 sup dreas cu ou, gri i parmezan: **z^{TM}ma** cu óvu (Z), în paralel cu împrumutul cu circula ie general *okéti*; **zéma** Sârbu-Fr il 304: ~, autorii oferind i contextele ilustrative *Io voles zema bura*. = „Mie-mi place zeama bun .” i *Zema-i gotova*. = „Supa este gata.”; MALGI, h. 85 zeam , pl. (i art.): *zél/ama* (L); **zêáma** - MALGI, h. 85 zeam , pl. (i art.): (o) *zñáma*; (dob) *zñáme*, *zñámele* (J); (o) *zñáma*; (.) *z^{TM}me*, *z^{TM}mele* (S); (o) *zñáma*; (.) *zñáme*, *zñámele* (N); (o) *zñáma*; (m.m.) *zñáme*, *zñámele* (Sc, BC); **zêám** - Maiorescu 130; **jéma** - Iv. 8 (*apud* Byhan 390): *žema*; **j^{TM}m** - Kova ec, *Rje nik* 228: *ž^{TM}m*, -a (S).

¹² Derivat de la lat. *scortum* „piele de animal” (vezi ILR II 145).

¹³ Pentru situația formei din română, vezi Sala, *Introducere* 139, 140.

Et.:

1. lat. **zema** ([DDA 430 s.v. *dzám*]; [Dimitrescu, ILR 104]; Sârbu-Fr il 304; Sc rl toiu 294); lat. **zema** (< gr. μ) ([Mih escu, *Influența* 64]; [Rosetti, ILR 235]; [Mih escu 242, 321]; [DA XIV s.v.]); gr. μ , uneori prin intermediul unui lat. ***z ma** ([CDER 9476]); lat. **zama** ([ILR II 308]);

2. gr. μ (Cihac II 712, *apud* Byhan 390: ngr. μ , $-\mu$, μ , m. gr. μ ; G. Meyer, Alb. Studien IV 52, *apud* Byhan 390: ngr. μ ; Popovici II 167; [Iv nescu, ILR 433: „Cuvântul *zeam* , care este considerat ca de origine greacă veche, este mai degrabă un împrumut bizantin.”]).

Fiind vorba despre un elenism printr-un trunchi în latină, cu o răspândire general romanică, putem să considerăm mo, conform principiului etimologiei directe, că la baza formelor din dialectele românești (dr. *zeam* , ar. *dzám* , ir. $z^{TM}m$, $z^{TM}ma$) stă cuvântul lat. *zema*. **Soluție etimologică** : lat. **zema** > ir. $z^{TM}m$, $z^{TM}ma$.

Considerații finale

Analiza termenilor istroromâni aduce argumente motivate pentru a accepta, din cele două categorii de explicații etimologice, soluția mo tenirii acestora din latină. Chiar și în acest caz, nu avem o situație omogenă a termenilor, distingându-se două clase reprezentative, caracterizate prin:

a) *certitudine semnificativă a mo tenirii termenului din latină* : *ârm* s.f. „armă”, cu precizarea că există și o formă de plural neadaptată, împrumutată din italiană în sintagma *pórt de ârmi* s.f. „portarmă”; *cr^{TM}st* s.f. „creastă (de munte); creastă (de coco)”; *fó e, fó* , *fó a* s.f. „foaie, frunză”; *g înd* s.f. „ghindă”; „amigdale”; *șasca* s.f. „iască”; *jurí e* s.f. „junincă”, forma *juríșe* rezultând din contaminarea acestei forme cu cr. *júnica*; *lârg* adj. „larg”; adj. adv. „departat, departe”, provenit din lat. *largus*, *-a*, *-um*, dar influențat de it. *largo* > ir. *lârg* adj.; *oste* s.f. „oțet, armat”, în sensul de-al doilea („război”) este fie rezultatul suprapunerii cuvântului mo tenit cu termenul italian *oste*, fie un calc sub influența împrumutului croat *vóšca*; *sâp* s.f. „sapă”; *víper* s.f. „viperă”; $z^{TM}m$, $z^{TM}ma$ s.f. „zeamă, supă”.

b) *caracterul mai plauzibil al mo tenirii din latină, decât al împrumutului dintr-o limbă romanică sau neromanică* : *bâșer(ă)* ( ) s.n. (s.f.) „nur; cordon, brățară”; *bericât* , *bericâta* s.f. „beregat, gătlej, faringe”; *câșer*, *câșer* s.n., s.m. „caier”; *e* conj. „și, iar, dar”; *p nza* , *p nza* s.f. „pânză”.

În vederea justificării preferinței noastre pentru soluția mo tenirii din latină și nu pentru împrumutarea termenului am apelat la următoarele argumente de natură lingvistică și extralingvistică: criteriile fonetice și semantice ce se aplică în delimitarea unei etimologii; comparația interdialectală și comparația cu situația de pe teren romanic în general; verificarea ariei de răspândire a cuvântului în graiurile istroromâne (de nord și de sud), vechimea lor în grai și situația contactelor lingvistice posibile în aria lingvistică în care apare termenul respectiv.

Abrevieri

Ac. = acuzativ; adj. = adjectiv; adjectival; adv. = adverb; adverbial; ar. = aromân( ); arh. = arhaic; art. = articol; articulat; B = Bârdo; C = Costârcean; cf. = confer; clas. = clasic( ); conj. = conjuncție; conjuncțional(ă); conjunctiv; cr. = croat(ă); dr. = dacoromân( ); et. = etimon; etimologie; f. = feminin; form. int. = formație internă; fr. = francez(ă); Gb = Grobnić; Gd = Gradine; germ. = german(ă); gr. =

greac ; grecesc; h. = hart ; inf. = infinitiv; ir. = istroromân( ); it. = italian( ); înv. = învechit; J = Jei n; L = Letai; lat. = latin ; latinesc; lit. = literar; M = Miheli; m. = masculin; megl. = meglenoromân( ); MN = Material Necartografiat; N = Noselo; n. = neutru; ngr. = neogreac ; neogrecesc; nr. = num r; p. ext. = prin extensie; piacent. = din Piacenza; pl. = plural; rom. = român ; românesc; rom. com. = român(a) comun( ); S = Suşnieviţa; s./subst. = substantiv; Sc = Sucodru; sg. = singular; sl. = slav(ă); slov. = sloven( ); s.n. = serie nou ; srb. = sârb ; sârbesc; surs. = sursilvan; s.v. = sub voce; c = Şcabici; T = Târcovţi; tc. = turcă; turcesc; v. = vechi, veche; ven. = veneţian(ă); Z = Zankovţi.

Referin e bibliografice

- ALIr = Goran Filipi, *Istrorumunjski lingvisti ki atlas. Atlasul lingvistic istroromân. Atlante lingvistico istrorumeno*, Pula, 2002.
- ALR I/ = *Atlasul lingvistic român*, publicat de Muzeul Limbii Române din Cluj sub conducerea lui Sextil Pu cariu. Partea I, de Sever Pop, vol. I: *P r ile corpului omenesc i boalele lui*, Cluj, 1938.
- ALR II = *Atlasul lingvistic român*, publicat de Muzeul Limbii Române din Cluj sub conducerea lui Sextil Pu cariu. Partea a II-a (ALR II), vol. I: A. *Corpul omenesc, boale (i termeni înrudi i)*. B. *Familia, na terea, copil ria, nunta, moartea, via a religioas , s rb tori*. C. *Casa, acareturile, curtea, focul, mobilierul, vase, scule*, de Emil Petrovici, Sibiu, Muzeul Limbii Române, Leipzig, Otto Harrassowitz, 1940.
- ALR s.n. II = *Atlasul lingvistic român. Serie nou* , vol. II: A. *Cre terea vitelor*. B. *Carul, c ru a, sania*. C. *P s ri de curte*. D. *P storit*. E. *Lâna, torsul, esutul*. F. *Meserii*. G. *P dur rit*, [Bucure ti], EA, 1956.
- ALRM II = *Micul atlas lingvistic român*, publicat de Muzeul Limbii Române din Cluj sub conducerea lui Sextil Pu cariu. Partea a II-a (ALRM II), vol. I: A. *Corpul omenesc, boale (i termeni înrudi i)*. B. *Familia, na terea, copil ria, nunta, moartea, via a religioas , s rb tori*. C. *Casa, acareturile, curtea, focul, mobilierul, vase, scule*, de Emil Petrovici, Sibiu, Muzeul Limbii Române, Leipzig, Otto Harrassowitz, 1940.
- ALRM s.n. III = *Micul atlas lingvistic român. Serie nou* , vol III: A. *Buc t rie, mânc ruri, b uturi, alimente, coloniale*. B. *Tutun*. C. *Îmbr c minte, înc l minte, farduri, podoabe, lucru de mân . D. Culori*. E. *Sp lat, c lcat, igien . F. Fire, caracter, sentimente*. G. *Petreteri, distrac ii*. H. *Muzic . I. Jocuri de copii*. J. *Salutul*. K. *Varia*. L. *Nume de persoan . M. Supersti ii*, [Bucure ti], EA, 1967.
- ALRM s.n. IV = *Micul atlas lingvistic român. Serie nou* , vol IV: A. *Substantiv*. B. *Articol*. C. *Adjectiv*. D. *Pronume*. E. *Numeral*. F. *Verbul*. G. *Adverb*. H. *Prepozi ie*. I. *Conjunc ie*, [Bucure ti], EA, 1981.
- Bartoli, *Liste* = Listele lui Bartoli (*apud Pu cariu SI III*, p. 97-141, vezi *infra*).
- Brâncu , *Istoria* = Gr. Brâncu , *Istoria cuvintelor. Unitate de limb i cultur româneasc* , ed. a II-a, Bucure ti, 2004.
- Byhan = Arthur Byhan, *Istrorumänisches Glossar*, în „Sechster Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache (Rumänisches Seminar) zu Leipzig”, herausgegeben von dem Leiter des Instituts Prof. Dr. Gustav Weigand, Leipzig, 1899, p. 175-396.
- Cantemir = Traian Cantemir, *Texte istroromâne*, Bucure ti, EA, 1959.
- CDDE = I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, *Dic ionarul etimologic al limbii române. Elementele latine. (A-Putea)*, Bucure ti, Paralela 45, 2003.
- CDER = Alexandru Cior nescu, *Dic ionarul etimologic al limbii române*, edi ie îngrijit i traducere din limba spaniol de Tudora andru Mehedin i i Magdalena Popescu Marin, Bucure ti, Editura Saeculum I.O., 2001.
- Cihac II = A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-roumaine*, vol. II *Éléments slaves, magyars, turcs, grecs-moderne et albanais*, Francfort, 1879.
- Coteanu, *Cum dispare o limb* = I. Coteanu, *Cum dispare o limb (istroromâna)*, Bucure ti, 1957.
- Coteanu, *Premise II* = I. Coteanu, *Premise pentru stabilirea vocabularului str românei (II)*, în SCL, XVI, 1965, nr. 5, p. 759-790.

- DA = *Dicționarul limbii române*: DA I 1 (tomul I, partea I A-B, 1913); DA I 2 (tomul I, partea II C, 1940); DA II 1 (tomul II, partea I F-I, 1934); DA II 2 II (tomul II, partea II, fascicula II *Lad - Lep da*, 1940); DA VII 2 (tomul VII, partea a 2-a, litera O, 1969); DA X 1 (tomul X, partea 1, Litera S - *S-sclabuc*, 1986); DA X 2 (tomul X, partea a 2-a, Litera S - *Sclad -semînțarie*, 1987); DA XIII 2 (tomul XIII, partea a II-a, Litera V - *Venial-vizurin*, 2002); DA XIV (tomul XIII, Litera Z, 2000), București 1913-1949; seria nouă (M-Z) – București, EA, 1965-2006.
- Dahmen-Kramer II = Wolfgang Dahmen, Johannes Kramer, *Le inchieste istro-romene di Ugo Pellis*. Parte seconda: Questioni 1513- 3338, în „Balkan Archiv. Neue Folge”, 16, 1991, p. 107-137.
- Dahmen-Kramer II = Wolfgang Dahmen, Johannes Kramer, *Le inchieste istro-romene di Ugo Pellis*. Parte seconda: Questioni 1513- 3338, în „Balkan Archiv. Neue Folge”, 16, 1991, p. 107-137.
- DDA = Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic*, [București], EA, 1963.
- Densusianu, ILR I = Ovid Densusianu, *Istoria limbii române*, vol. I *Originile*, ediție îngrijită de prof. univ. J. Byck, București, E, 1961.
- Devoto = Giacomo Devoto, Gian Carlo Oli, *Il dizionario della lingua italiana*, Firenze, Casa Editrice Felice Le Monnier S.p.A., 1996.
- DEX² = *Dicționarul explicativ al limbii române*, ed. a II-a, București, Ed. Univers Enciclopedic, 1996.
- Diculescu = C. Diculescu, *Elementele vechi grecești din limba română*, în DR, IV, p. 394-516.
- Dimitrescu, ILR = Florica Dimitrescu (coordonator), *Istoria limbii române*, București, EDP, 1978.
- DM = Th. Capidan, *Meglenoromânii*, vol. III *Dicționar meglenoromân*, București, [f.a.].
- Fischer, *Latina* = I. Fischer, *Latina din rean. Introducere în istoria limbii române*, București, E E, 1985.
- Frîl, *Cercetări* = Vasile Frîl, *Termeni istroromâni referitori la regnul animal*, I. *Ovine, caprine, cervide*; II. *Bovine și cabaline*, în idem, *Cercetări de onomastică și dialectologie*, Timișoara, Ed. Excelsior Art, 2004, p. 235-262.
- Frîl, *Studii* = Vasile Frîl, *Terminologia corpului omenesc în dialectul istroromân*, în idem, *Studii de toponimie și dialectologie*, Timișoara, Ed. Excelsior Art, 2002, p. 211-312.
- Giuglea, *Cuvinte* = George Giuglea, *Cuvinte române și românești. Studii de istoria limbii, etimologie, toponimie*, ediție îngrijită, introducere, bibliografie, note și indice de Florența Sădeanu, București, E E, 1983.
- Graiul nostru* = *Graiul nostru. Texte din toate părțile locuite de români*, publicate de I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, Th. D. Speranția, vol. II, București, 1908, (p. 157-160).
- Graur, *Corrections* = Al. Graur, *Corrections roumaines au REW*, în „Bulletin linguistique”, V, 1937, p. 80-124.
- ILR II = *Istoria limbii române*, vol. II, (redactor responsabil Ion Coteanu), București, EA, 1969.
- Ivănescu, ILR = G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, ed. II-a, Iași, Ed. Junimea, 2000.
- Kovačec, *Descrierea* = August Kovačec, *Descrierea istroromânei actuale*, București, EA, 1971.
- Kovačec, *Différences* = August Kovačec, *Les différences lexicales entre l'istroroumain du nord et l'istroroumain du sud*, în „Studia Romanica et Anglicana Zagradiensia”, XXIV (1-2), 1981, p. 57-84.
- Kovačec, *Eléments* = August Kovačec, *Eléments italiens du lexique istroroumain*, în „Linguistica”, XXXII, 1992, II, Ljubljana, p. 159-175.
- Kovačec, *Rje nik* = August Kovačec, *Istroromunjsko-hrvatski rje nik (s gramatikom i tekstovima)*, Pula, 1998.
- Maiorescu = Ioan Maiorescu, *Itinerar în Istria și Vocabular istriano-român*, ediția a II-a publicată de Titu Maiorescu, București, Editura Librăriei Socec, 1900.
- MALGI = Radu Flora, *Micul atlas lingvistic al graiurilor istroromâne (MALGI)*, Ediție îngrijită de Bogdan Marinescu, București, EAR, 2003.
- MDA I-IV = *Micul dicționar academic*, vol. I Literele A-C, vol. II Literele D-H, vol. III Literele I-Pr, vol. IV Literele Pr.-Z, București, Ed. Univers Enciclopedic, 2001-2003.
- Mihăescu = H. Mihăescu, *La romanité dans le sud-est de l'Europe*, București, EAR, 1993.
- Mihăescu, *Influența* = H. Mihăescu, *Influența grecească asupra limbii române până în secolul al XV-lea*, București, EA, 1966.
- Miklosich, Franz, *Die slavischen Elemente im Rumunischen*, Wien, 1861.

- Morariu, *Lu frați noștri* = Leca Morariu, *Lu frați noștri. Libru lu rumeri din Istrie. Cartea românilor din Istria. Il libro degli rumeni Istriani*, Suceava, Editura Revistei „F t-Frumos”, 1928.
- Neiescu, DDI II = Petru Neiescu, *Dic ionarul dialectului istroromân*, vol. II, Bucure ti, Editura Academiei Române, 2015.
- Pellis = r spunsurile înregistrate de U. Pellis în localit ile istroromâne anchetate pentru *Atlasul lingvistic italian* i publicate de Dahmen-Kramer = Wolfgang Dahmen, Johannes Kramer, *Le inchieste istro-rumene di Ugo Pellis*. Parte prima: Questioni 1-1512, în „Balkan Archiv. Neue Folge”, 13, 1988, p. 209-281; Parte seconda: Questioni 1513- 3338, în „Balkan Archiv. Neue Folge”, 16, 1991, p. 107-137.
- Petrovici-Neiescu = E. Petrovici, P. Neiescu, *Persistența insulelor lingvistice. Constat ri f cute cu prilejul unor noi anchete dialectale la istroromâni, meglenoromâni i aromâni*, în CL, IX, 1964, nr. 2, p. 187-214.
- PEW = Sextil Pu cariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache. I. Lateinisches Element mit Berücksichtigung aller romanischen Sprachen*, Heidelberg, 1905.
- Pascu, G., *Dictionnaire étymologique macédo-roumain, I. Les éléments latins et romans*, Bucure ti, 1924.
- Popovici I-II = Iosif Popovici, *Dialectele române (Rumaenische Dialekte)*, IX *Dialectele române din Istria*, I (*Referințele sociale și gramatică*), Halle a. d. S., Editura Autorului, 1914; II (*Texte i glosar*), Halle a. d. Saale, Editura Autorului, 1909.
- Pu cariu, LR I-II = Sextil Pu cariu, *Limba român* , vol. I *Privire general* , Bucure ti, Ed. Minerva, 1976; vol. II *Rostirea*, Bucure ti, EAR, 1994.
- Pu cariu SI II-III = Sextil Pu cariu, *Studii istroromâne*, în colaborare cu M. Bartoli, A. Belulovici i A. Byhan, II. *Introducere – Gramatic – Caracterizarea dialectului istroromân*, Bucure ti, 1926; III. *Bibliografie critic – Listele lui Bartoli – Texte inedite – Note – Glosare*, Bucure ti, Cultura Na ional , 1929.
- REW = W. Meyer-Lübke, *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, ed. a VI-a, Carl Winter – Universitätsverlag, 1992.
- Rosetti, ILR = Al. Rosetti, *Istoria limbii române. De la origini pân în secolul al XVII-lea*, ediția a doua rev zut i ad ugît , Bucure ti, E E, 1978.
- Russu, *Elemente* = I. I. Russu, *Elemente autohtone în limba român . Substratul comun româno-albanez*, Bucure ti, EA, 1970.
- Sala, *Aventurile* = Marius Sala, *Aventurile unor cuvinte române ti*, Bucure ti, Ed. Univers Enciclopedic, 2005.
- Sala, *De la latin* = Marius Sala, *De la latin la român* , ed. a II-a rev zut , Bucure ti, Ed. Univers Enciclopedic, 2006.
- Sala, *Introducere* = Marius Sala, *Introducere în etimologia limbii române*, Bucure ti, Ed. Univers Enciclopedic, 1999.
- Sârbu-Fr il = Richard Sârbu, Vasile Fr il , *Dialectul istroromân. Texte i glosar*, Timi oara, Editura Amarcord, 1998.
- Sc rl toiu = Elena Sc rl toiu, *Istroromâni i istroromâna. Rela ii lingvistice cu slavii de sud: cuvinte de origine veche slav* , Bucure ti, Editura Staff, 1998.
- Skok I-IV = Petar Skok, *Etimologijski rje nik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, vol. I-IV, Zagreb, Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti, 1971-1974.
- V t escu, C t lina, *Studii româno-albaneze. Note semantice i etimologice*, Bucure ti, EAR, 2006.